

Kolozs vármegye néprajzi térképe a Hunyadiak korában.¹

Magyarország mohácsi vész előtti néprajzi arculatát kevésbé ismerjük. A népesség számbeli viszonyaira itt-ott a fennmaradt adó- és jobbágyösszeírásból némi következtetést vonhatunk ugyan, de a nemzetiségi viszonyokra ezekből sem nyerünk valamelyes képet. Az oklevelek elszórva sok hasznosítható anyagot tartalmaznak, de ezek idevágó adatait csak nagy fáradsággal szedhetnők össze.

Dr. Csánki Dezső örökbeesű forrásmunkája: „Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak Korában“ legutóbbi, 1913-ban megjelent V. kötete, — mely Hunyad, Kolozs, Torda és Küküllő megyéket tartalmazza — már olyan részletességgel, és a régi demográfiai viszonyokra való különös tekintettel készült, hogy egyik-másik megyének akkori nemzetiségi viszonyait több-kevesebb pontossággal rekonstruálni lehet az egyes községek adattárában található történelmi, demográfiai és topográfiai adatokból.

Ez alkalommal Kolozs vármegye néprajzi térképét kísérlem megszerkeszteni Csánki okleveles adataiból. Munkám tökéletességre nem tart számot, részletekben az általam megállapított eredményektől itt-ott talán lényeges eltérések is lehetnek, de nagyjából — azt hiszem — a térkép megfelel az akkori állapotoknak.

A magyarság Kolozs megyében a Sebes-Körös völgyén nyomult be az Alföld felől. A Kalotaszeg az Árpádkorban még Bihar megyéhez tartozott, sőt még az Almás völgye is. A XI. században a magyarság az egész megyét megszállotta.

A magyarság után szász „hospesek“ jelentek meg Kolozs megye területén a XII–XIV. században. Ezek két összefüggő szigetet alkottak a megye területén. A megye közepén *Kolozsvár*, *Kolozsmonostora*, *Kolozs* városokban, *Szászfenes*, s talán *Györgyfalva* és *Kajántó* községekben tűnnek fel. A megye keleti végén összefüggő nagyobb területen lakó szászság a besztercei szászok folytatása s falvaik a XIII–XIV. században tűnnek elő.

Kolozsvár lakossága eleinte inkább szász. 1453-ban V. László még a szász székekkel sorolja fel, de már a Szent Péter utcájában a kőfalon kívül önállóan fellép a magyarság is. A nevek után ítélve Kolozsvár népessége a Hunyadiak korában félig magyar, félig szász volt. Kolozsvárt még ekkor oláh nevekkal nem találkozunk.

Kolozsmonostoron még nagyobb lehetett a magyarság arányszáma. Kolozsakna pedig a Hunyadiak korában már teljesen magyar volt. Hasonlóképpen Györgyfalva és Kajántó is.

¹ A füzet végén mellékelte térkép a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára könyvomdájában készült.

A megye keleti végében a szászok magyarokkal vegyesen laktak, később a magyarság itt erősen tért vesztett az oláhság javára, s a szászok is megfogyatkoztak.

Ruténeknek is van nyoma *Gledényben*, mely ma Beszterce-Naszód vármegyéhez tartozik. Itt 1393-ban „una villa rutinorum“ említetik.

Az oláhok első okleveles említése Erdélyben a XIII. század elejéről való. Száz év múlva már Kolozsvár vármegyében is nyomuk van. Az első adat *Oláhfenes* neve 1312-ből. Ez a falu Kolozsvár mellett van. Katholikus egyházas hely, plebánosa a XV. században is szerepel. Temploma románkori jellegű. Birtokosa az erdélyi püspök volt. Úgy látszik, hogy Oláhfenes már az első okleveles említése idején magyarosodófélben volt, később pedig teljesen megmagyarosodott s *Magyar Fenes* néven szerepelt.

Az oláhok bevándorlása később, az Anjouk és Hunyadiak korában egyre nagyobb mérveket öltött s az állandó újabb betelepülések a későbbi megmagyarosodást megakadályozták, sőt teljesen megszüntették.

Az oláhok második nyomát Oláh Fenes szomszédságában *Gorbóvölgyben* találjuk. Egy oklevél 1344-ből említi az erdélyi püspök itteni oláhjait. Ez a Gorbóvölgy Szászfenes, Tótfalu, Felek és Kolozsvár között feküdt, ezidőtájt még csak mint „wolg“, „terra“ és „rivulus“ szerepel.

Harmadik telepük, *Felek*, szintén a közelben van. Míg amott az oláhok völgybe települtek, itt Kolozsvár egyik erdejét ülték meg.

Kiskapuson az oláhok 1391-ben tűnnek fel. Hogy a falu eredetileg magyar volt, csúcsíves középkori temploma bizonyítja. A Gyerőfi, Vas és Gesztrágyi családok birtoka volt. Ma is túlnyomórészt magyarok lakják.

Ha még a mezősegi *Solymost* megemlítjük, mely 1398-ban említetik először oláh lakosokkal, felsoroltuk az összes oklevelesen ismert XIV. századbéli oláh településeket.

A XV. században történt oláh betelepülések elnéptelenedett magyar községekbe történtek.

A mezősegi *Örményes* plebánosa 1332—1337-ben pápai tizedet fizet, tehát lakói katolikus magyarok voltak. 1415-ben pedig már az örményesi kenézt és az oláhokat említi egy oklevél.

A megye nyugati szélén a három *Füld*-ön is ugyanekkor tűnnek fel az oláhok. Terra Fyld-et 1249-ben említik először. Ekkor még Bihar vármegyéhez tartozott. 1415-ben mind a hármat oláh jelzővel írják, mint Sebesvár tartozékát. Az 1437. évi határjáráskor határnevei még magyarok.

IV. Béla király 1263. évi oklevele a Kolozsmonostori apátság birtokában egy *Nádasd* nevű birtokot említ. Ez a falu 1431-ben „Pastores ovium de Volahnadasd“ néven szerepel. A falu az almási várhoz tartozott.

(Mező) *Szent György* község, melynek papja 1332—1337-ben pápai tizedet fizet, 1466-tól kezdve már többször Oláhszentgyörgy néven is

szerepel, tehát a község oláh lakosokkal szaporodott. *Báré* mezősegi község papja 1332—1337-ben még pápai tizedet fizet, tehát magyar. 1411-ben már lakatlan. 1467-ben pedig Oláh Báré néven támad fel. 1461-ben oláh lakói ötvenedet fizetnek.

Szilvás, ugyancsak mezősegi község, 1332—1337-ben még magyar. 1448-ban Pusztá Szilvás, lakatlan. Ezután Vajda Szilvás néven kezdik említeni. 1473-ban már Oláh-Szilvás.

Vajda Kamarás 1312-ben Terra Kamarás. 1467-től kezdve Vajda Kamarás néven a belső szolnokmegyei Csicsó várhoz tartozott s István és Bogdán moldvai vajdáké volt, alkalmasint ezek népesítették be oláhokkal itteni birtokaikat.

Faragó mezősegi községben 1451-ben még magyar kápolna állott. 1461-ben ötvenedet fizető oláh jobbágyság; 1506-ban kenézek is szerepelnek benne.

Septér-en 1495-ben magyar köegyházat említenek. 1461-ben pedig ötvenedet fizető oláhok is laknak itt.

A magyarság visszahúzódásának s az oláhság előnyomulásának több oka volt. Elsősorban a török veszedelmet említhetjük. Az oláhság az egyre jobban fenyegető török veszedelem elől menekült a Havaselvéről. A magyar szívesen fogadta a kevésigényű népet. Többnyire királyi földeken telepedtek le s oláh adót, ötvenedet fizettek nyájaik után. A magyar jobbágyság 1437-ben bizonyos egyházi adózás és a szabad költözködési jog megvonása miatt fellázadt földesurai ellen. A nemesek a szászokkal együtt vérbefojtották a parasztok lázadását. Ez volt az ú. n. alparéti lázadás, mely legjobban sújtotta a kolozsmegyei magyar jobbágyságot. Sok falu elnéptelenedett s a pusztán maradt falvakba oláhok jöttek. Ekkor oláhosodott el nagy mértékben Kolozs vármegye mezősegi része.

*Jancsó Benedek*² azt írja e korról:

„A vajdák mind a két fejedelemségben egymást váltják fel. Véres trónvillongásokból, kegyetlenkedésekből, külső és belső ellenségek pusztító betöréseiből áll ez időben az oláh vajdaságok története. A magyar államnak erdélyi része pedig valóságos menedékhelye az oláh vajdáknak és az oláh vajdaságok népének. A török több ízben földúlta Erdélyt is. Falvak, sőt egész vidékek maradnak lakatlanul s azok helyét aztán elfoglalja a lassanként beljebb és beljebb húzódó oláhság. Oklevelesen be van bizonyítva, hogy Szászváros körül a szászokat a kenyérmezei csatából elmenekült törökök annyira kipusztították, hogy 1505-ben a királybíró sirva volt kénytelen a falvak elhagyatottságáról referálni s a királyi adó érdekében oláh pásztorok betelepítését javasolni. Ez és az ehhez hasonló állapotok okozták, hogy Erdélyben az oláhság egyre jobban szaporodott. Ezért írhatta 1550 körül *Reichersdorfer György*, hogy az oláhok elhagyott birtokokon és falukon laktak“

Duodo Pietro velencei követ is azt mondja 1599-ben az oláhokról, hogy Oláhországból menekülnek ide vajdáik kegyetlensége elől.

² A Román nemzetiségi törekvések története. I. 338.

Verancsics nem sok idővel a mohácsi vész után azt írja, hogy az oláhok száma a három nemzet (magyar, székely, szász) mindegyikét megközelíti.

Kolozs vármegye elohásodása kelet felől kezdődött. Mint láttuk, a Mezőség már a XV. században erősen oláhosodik, a megye nyugati felén még csak a havasok alján és nagyobb hegységek lejtőin tanyáznak az oláhok. A XV. században azonban a török-tatár dúlás a megye nyugati felén is elsöpri a magyarságot s a pusztán maradt falvakba beszáll az oláhság.

* * *

Térképünk megszerkesztésénél Kolozs megye északi oldalán több olyan községet is felvettünk, melyek ma Kolozs megyéhez tartoznak ugyan, de a Hunyadiak korában Doboka megyéhez tartoztak. Ezek nemzetiségi viszonyaira Csánki könyvében természetesen nem találtunk adatokat. Néhány község nemzetiségi viszonyait mégis sikerült egy 1600. évi összeírásból³ megállapítani, így a Hunyadiak-korabeli térkép északi szélének adatnélküli fehérségét itt-ott sikerült megszakítanunk. Mint említettük, ez a rész nem tartozott a Hunyadiak korában Kolozs megyéhez, csak a jelenlegi állapottal való összehasonlítás céljából vettük fel.

Térképünk megszerkesztésénél legtöbb nehézséget okozott az, hogy az adatok nem egy bizonyos időre vonatkoztak, hanem sokszor kétszáz évet is felölelnek, s a nemzetiségi viszonyok ez alatt az idő alatt lényegesen változtak, úgyhogy egymással ellenkező adatból kellett azokat megállapítani. Ilyen esetben a területet az adatok súlyának megfelelően megosztottam a szóbanforgó nemzetiségek közt. Kétes esetben nagyobb súlyt tulajdonítottam a Hunyadiak-korabeli adatoknak. Egyébként az alább felsorolt adatokat használtam kulesul a nemzetiségi viszonyok megállapításánál:

Magyarok, ha a községet az oklevelek szerint

1. kimondottan magyarok lakták;
2. a község neve oklevelekben „magyar“ (hungaricalis) jelzővel fordult elő;
3. nem szász nyelvterületen pápai tizedet fizetett a papja;
4. nem szász nyelvterületen valamely szent tiszteletére épült egyháza volt;
5. nem szász nyelvterületen a község neve „szent“ jelzővel fordult elő;
6. nem szász nyelvterületen középkorból való temploma ma is fennáll;
7. nem szász nyelvterületen plebánosa (sacerdos) és esperese (clericus) volt;
8. nem szász nyelvterületen parochiája, monostora, apátsága, esperesi székhelye volt;

³ Báthory Zsigmond donációi. *Genealogiai Füzetek VIII.* 120.

9. Nemesi község (possessio nobilium), vagy nemesek laknak benne;

10. nemesi udvarházak vannak benne;

11. magyar családnevek szerepelnek benne;

12. magyar helynevek szerepelnek benne;

13. bírása van.

Szászok, ha a községet az oklevelek szerint

1. kimondottan szászok lakták;

2. a község neve oklevelekben „szász“ jelzővel fordul elő;

3. nem magyar nyelvterületen pápai tizedet fizetett a papja;

4. nem magyar nyelvterületen valamely szent tiszteletére épült egyháza volt;

5. nem magyar nyelvterületen a község neve szent jelzővel fordul elő;

6. nem magyar nyelvterületen középkorból való temploma ma is fennáll;

7. nem magyar nyelvterületen plebánosa (sacerdos) és esperese (clericus) volt;

8. nem magyar nyelvterületen parochiája, monostora, apátság esperesi székhelye volt;

9. „hospes“-ként említetnek;

10. gerébje van;

11. szász (német) családnevek szerepelnek benne;

12. szász (német) helynevek szerepelnek benne.

Oláhok, ha a községet az oklevelek szerint

1. kimondottan oláhok lakják;

2. a község neve „oláh“ (volahalis) jelzővel fordul elő;

3. ötvenedet, vagyis oláhadót fizet a falu;

4. kenéze van;

5. vajdája van;

6. oláh jobbágy-vezetékneveket tartalmaznak a községről szóló oklevelek;

7. orthodox naptárból való keresztnneveket tartalmaznak a községről szóló oklevelek;

8. oláh helyneveket tartalmaznak a községről szóló oklevelek.

Rutének, ha a községet az oklevelek szerint kimondottan rutének lakják.

Györffy István.

